

Firbas, Jan

**Poznámky k problematice anglického slovního pořádku s hlediska
aktuálního členění větného**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1956, vol. 5, iss. A4, pp. [93]-107

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101567>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAN FIRBAS

POZNÁMKY K PROBLEMATICE ANGLICKÉHO
SLOVNÍHO POŘÁDKU S HLEDISKA AKTUÁLNÍHO
ČLENĚNÍ VĚTNÉHO

(Kapitola z větší práce)

I

V tomto článku bychom rádi podali několik poznámek k problematice anglického slovního pořádku. Jak je dobře známo, touto problematikou se u nás před lety obíral prof. V. Mathesius, z jehož prací o slovosledu českém i anglickém vyplynuly pro českou anglistiku úkoly, které stále ještě čekají na své konečné řešení. Jedním z takových úkolů je ověřit si na dostatečně hojném materiálu hierarchii anglických slovosledných činitelů, jak ji určil Mathesius v práci *Ze srovnávacích studií slovosledných (Časopis pro moderní filologii 28/1942, str. 181—190 a 302—307)*.¹ Ruku v ruce s tímto úkolem jde pak potřeba přesně stanovit — opět na základě dostatečně hojného materiálu — působnost jednotlivých anglických slovosledných činitelů i vzájemné vztahy mezi nimi. Podle Mathesiuse běží v angličtině o tuto hierarchii obecně platných (t. j. nikoli příležitostných) slovosledných činitelů: princip gramatický a jemu blíže příbuzný princip členské sounáležitosti jsou činiteli hlavními, princip aktuálního členění větného, princip důrazového vytčení a princip větného rytmu pak činiteli vedlejšími. Pro srovnání ještě uvedme, jak Mathesius vidí hierarchii obecně platných (t. j. nikoli příležitostných) slovosledných činitelů v češtině: hlavními slovoslednými činiteli v češtině jsou princip aktuálního členění větného a princip důraznosti, vedlejšími činiteli pak jsou princip gramatické platnosti, princip členské sounáležitosti a princip přízvukového rytmu. Je nad možnosti těchto poznámek zdolat výše uvedené úkoly. Naše poznámky se však chtějí alespoň pokusit o skromný příspěvek, který by mohl pomoci při konečném řešení jedné z dílčích otázek. Běží o otázku, jak se projevuje princip aktuálního členění v anglickém slovním pořádku a jaký je vztah tohoto principu k principu gramatickému.

Svůj příspěvek jsme založili na srovnání souvislého anglického textu s jeho českým překladem. Posloužil nám k tomu román D. H. Lawrence *The Sons and Lovers* ve vydání Heinemannově z r. 1948 a překlad tohoto románu *Synové a milenci*, který pořídili Z. Vančura a R. Wellek a který vyšel v edici Odeon r. 1931. Analysovali jsme podrobně aktuální členění 400 anglických dokladů (větných celků) a jejich českých protějšků z I. kapitoly uvedeného díla, a to způsobem, o kterém se zmíníme za chvíli. Některé zjištěné jevy jsme si ovšem podle potřeby ověřovali i na materiálu z ostatních kapitol. Je třeba dodat, že jsme analysovali jen věty oznamovací z úseků vypravěčích, popisných, nikoli rozmluvových.

Považujeme za důležité ještě předeslat, že míru obecné platnosti jevů, které zjišťujeme v svém příspěvku, může teprve stanovit další srovnání. Jsme si totiž dobře vědomi toho, že některé jevy zjištěné u Lawrence se nemusí u všech autorů projevovat v stejně vysoké frekvenci. Není totiž vyloučeno, že Lawrencův osobitý sloh může jistých možností angličtiny využívat v míře větší, než činí spisovatelé jiní. Proto tak důrazně připomínáme, že míru obecné platnosti jevů konstatovaných v tomto příspěvku může stanovit teprve další srovnání, a to takové, které by obsáhlo cò nejšířší okruh materiálu (z různých autorů a z různých literárních druhů), a to ovšem nejenom materiálu z jazyka současného, ale i z jazykových stadií historických. Přitom bude třeba i přihlížet k požadavkům kvantitativní lingvistiky, jak je v zásadě formuloval B. Trnka.² Jedině takové srovnání bude moci také i správně zhodnotit podané závěry s hlediska celého jazykového systému. Jak jsme již uvedli, naše poznámky jsou jen příspěvkem k takovému srovnání, nikoli jeho konečnou formulací.

II

Po těchto úvodních slovech přistupme k vlastnímu zkoumání. Uvedme nejdříve zásady, podle nichž jsme postupovali při rozboru aktuální linie věty anglické a české. Poznamenejme na vysvětlenou, že aktuální linií věty rozumíme uspořádání všech významových složek věty v jistý sled. Podoba linie, sledu, je pak dána jednak postavením složek, jednak jejich výpovědní dynamičností.³ Výpovědně nejméně dynamické, někdy až docela statické jsou s hlediska dané aktuální situace složky základové (patřící k základu ve smyslu terminologie V. Mathesiuse⁴). Jak známo, tyto složky nic nového nesdělují, ale tlumočí skutečnost známou nebo takovou, která je nasnadě, prostě tu, z níž se při výpovědi myšlenkově vychází. Právě proto, že nic nového nesdělují, ale tlumočí skutečnost známou, v podstatě nijak promluvu neobohacují, nerozvíjejí, „neposunují kupředu“: jejich výpovědní dynamičnost je velmi slabá, ba někdy dokonce nulová. Výpovědně nejdynamičtější jsou s hlediska dané aktuální situace složky jádrové (jádro), které oznamují něco nového, to, co je skutečným obsahem výpovědi. Tyto složky nesporně promluvu obohacují, rozvíjejí, „posunují kupředu“: jejich výpovědní dynamičnost je proto velmi silná. Mezi oběma kategoriemi složek pak tvoří přechod složky přechodové, které je někdy těžko přesně oddělit od složek základových na straně jedné a od složek jádrových na straně druhé. Obecně řečeno, mezi dynamicky nejslabší, dynamicky nulovou základovostí a dynamicky nejsilnější, maximální jádrovostí je bohatá stupnice výpovědní dynamičnosti (rozuměj: výpovědní dynamičnosti s hlediska dané aktuální situace). V postavení významových složek a v jejich výpovědní dynamičnosti mohou se pak mezi anglickými a českými větami našeho materiálu zjistit zajímavé rozdíly. Nechceme-li, aby nám unikly, musíme se mnohdy uchýlit k podrobnému rozboru, který nezapomíná ani na nejmenší významové složky věty — morfémy.

Z několika poznámek k dokl č. 1. vysvitne, oč běží.

1. She did not want it — 11.37.⁵
Nežádala si ho. — 10.36.

She je vlastním základem, zápornka *not* vlastním jádrem, *did* je složka přechodová, která udává časové zařazení. *Want* je výpovědně dynamičtější než *did*, ale ne tak dynamické jako *not*; *want* tedy považujeme za složku jádrovou, nikoli však za vlastní jádro. *It* je složka základová, ale výpovědně dynamičtější než *she*, které je jakýmsi ústředním základem odstavce, z něhož je doklad citován. Není sporu

o tom, že anglické *she* odkazuje na touž mimojazykovou skutečnost, kterou odráží český koncový morfém *-a* v *nežádala*, který je tak třeba v jistém smyslu označit za složku základovou. Záporce *not* odpovídá předpona *ne-*, časové zařazení udává morfém *-l-* atd. Čeština má navíc příklonku *si*, kterou lze hodnotit jako složku základovou. Rozdíl v liniích je tu zřejmý. Nápadné je už to, že anglická věta začíná vlastním základem, česká pak vlastním jádrem. Chceme se pokusit ukázat, že výtěžky takového rozboru mohou nás přivést k poznání charakteristických rysů aktuální linie anglické i české a mohou nám dát nahlédnout do zajímavé dílny jazyka jako prostředku myšlení a dorozumění.

Uplatněme popsany způsob rozboru na začátky nejběžnějšího typu anglických vět v našem materiálu — na *oznamovací věty začínající podmětem*. Těmž rozboru podrobme i jejich české protějšky, ať už ovšem začínají podmětem či nikoliv. Tento rozbor nám předně potvrzuje Mathesiusovu thési o thematickém, t. j. základovém pojetí anglického podmětu.⁶ Kromě toho však srovnání anglických a českých dokladů ukazuje ještě na jednu skutečnost, na kterou, pokud víme, nebylo ještě upozorněno a která je důležitá pro náš další výklad. Jde o to, že v anglických větách uvedeného druhu bývá začátek s hlediska dané aktuální situace výpovědně méně dynamický, tedy „základovější“ než začátek odpovídajících vět českých.

Na příkladech z následujícího, celkem namátkou vybraného odstavce doložíme tuto tendenci nejméně trojím způsobem, a to po každé na zájmeně *she*.

2. She went indoors, wondering if things were never going to alter. She was beginning by now to realise that they would not. She seemed so far away from her girlhood, she wondered if it were the same person walking heavily up the back garden at the Bottoms as had run so lightly on the breakwater at Sheerness ten years before. — 12.21.

Paní zamířila dovnitř, uvažujíc, zda se život někdy změní. Nyní již počínala poznávat, že ne. Její dívčí léta zdála se jí tak vzdálena; zamyslíla se, zdali jedna a táž osoba nyní těžce přechází zahrádkou v Bottoms, která tak lehce pobíhala po sheernesské přístavní hrázi před deseti lety. — 11.23.

Za prvé: Anglická gramatická stavba žádá, aby byl podmět vyjádřen samostatným slovem, což vede k tomu, že proti českému začátečnímu *zamyslíla se* stojí začáteční anglické *she*. Anglická linie tak začíná výpovědně nejméně dynamickou složkou, čeština nikoli. Český protějšek anglického *she*, t. j. koncový morfém *-a* v *zamyslíla se*, zaujímá své postavení v linii až za složkami výpovědně dynamičtějšími.

Za druhé: Opakováním významová složka pozbývá jakékoliv novosti a její výpovědní dynamičnost je tedy s hlediska dané aktuální situace poměrně malá. Toto pozorování se jistě týká zájmena *she*, které se v citovaném odstavci čtyřikrát opakuje na začátku aktuálních linií anglických vět. V českém textu se s takovým opakováním na začátku aktuálních linií nesetkáváme.

Za třetí: I když slovo *paní* je v dané aktuální situaci velmi slabou základovou složkou, zájmeno *she*, které mu v angličtině odpovídá, je ještě základovější. Máme za to, že to souvisí s tím, že zájmeno je obecnina vyššího stupně než apelativum. Užší pojmový rozsah apelativa zvyšuje i jeho výpovědní dynamičnost. Že čeština musí v dané situaci sáhnout k významové složce o užším pojmovém rozsahu, t. j. k apelativu, nikoli k zájmenu, není dáno ničím jiným než tím, že český rod je formální, kdežto anglický přirozený. Jak by nám ukázal kontext, angl. *she* jasně odkazuje na slova *Mrs Morel*, užitá dokonce o tři předcházející věty zpět, kdežto české zájmeno *ona* nebo morfém *-a* by odkazovaly na slovo *vrátna*, užitá ve větě těsně předcházející.⁷

Podívejme se ještě na jiné doklady.

3. The place smelled stale; ... — 27.24.
Osada páchla stuchlinou; ... — 30.32.
4. This kind of thing was gall and bitterness to Mrs Morel, and she had a fair share of it. — 20.15.
Takové výjevy dávaly chutnati paní Morelové hořkost žluči, a měla jich hojný úděl. — 21.25.

I tu běží o rozdíly v stupni obecnosti. Začáteční angl. *place* je jasně obecninou vyššího stupně než začáteční české *osada*. Větší pojmový rozsah pak v dané situaci snižuje výpovědní dynamičnost. Totéž lze říci o protějšcích *this kind of thing* a *takové výjevy*, kde se rozdíl týká slov *thing* a *výjevy*, která spolu se svými partnery (*thing* se slovy *this kind of*, *výjevy* s adjektivem *takové*) tvoří po jedné začáteční základové složce.

Menší výpovědní dynamičnost začátku anglické linie podporují i přivlastňovací zájmena, kterým mohou; ale nemusí odpovídat přesné české protějšky.

5. His head nodded slightly. — 13.1.
Hlava se mu lehce pokyvovala. — 12.11.
6. He was so full of colour and animation, his voice ran so easily into comic grotesque, he was so ready and pleasant with everybody. — 15.26.
Sálal tak barvami a životem, zabíhal v mluvě tak snadno do výstřední komiky, byl tak pohotový a přívětivý ke každému. — 15.25.

V dokl. č. 5 angl. *his* odpovídá čes. *mu*. V obou případech jde o vlastní základ výpovědi, *his* je však na začátku linie, *mu* nikoliv. Slova *head* a *hlava* ovšem patří do základu, ale nejsou základem vlastním. S právě komentovaným dokladem srovnajme dokl. č. 6, v jehož anglické versi díky přivlastňovacímu zájmenu *his* a osobnímu zájmenu *he* začínají všechny tři aktuální linie složkou o nejmenší výpovědní dynamičnosti.

V souvislosti se svými poznámkami o anglických přivlastňovacích zájmenech si klademe otázku, zdali t. zv. possessivní genitiv, o kterém J. Vachek praví, že se svou funkcí blíží přivlastňovacímu zájmenu,⁸ nemůže také přispět k snižování výpovědní dynamičnosti na začátku anglické linie. Zdá se, že tomu tak je v dokl. č. 7.

7. John Field's father had been ruined; the son had gone as a teacher in Norwood. — 15.7.
Otec Johna Fielda přišel na mizinu; syn odešel jako učitel do Norwoodu. — 15.3.

O Johnu Fieldovi, nikoli o jeho otci jednalo předchozí vyprávění. Složka *John Field* není tedy výpovědně tak dynamická jako složka *father*.

Zvláštní pozornosti zasluhuje t. zv. anticipační *it*. Máme za to, že i ono snižuje výpovědní dynamičnost větného začátku. Podívejme se na věc zase v kontextu.

8. Sometimes, when she herself wearied of love-talk, she tried to open her heart seriously to him. She saw him listen deferentially, but without understanding. This killed her efforts at a finer intimacy, and she had flashes of fear. Sometimes he was restless of an evening: it was not enough for him just to be near her, she realised. She was glad when he set himself to little jobs. — 18.4.

Někdy, když ji samotnou omrzela milostná slůvka, snažila se mu otevřítí vážně své srdce. Zpozorovala, že uctivě naslouchá, ale nechápe. To zabilo její pokusy o vyšší spoužití; měla záchvaty strachu. Někdy se ho zmocňovala neklidná plachost před večerem: uvědomila si, že pouze být s ní mu nestačí. Byla ráda, když se pustil do drobných prací. — 18.33.

Všechny anglické věty v citovaném odstavci mají za vlastní základy zájmena. To platí jak o větě s *it*, tak o větách začínajících příslovečným určením. *It* sni-

žuje výpovědní dynamičnost větného začátku tím, že zastupuje a odsouvá na konec věty slova *just to be near her*, která jsou sice složkami základovými, ale přece jen výpovědně dynamičtější než *it*. Mimo to jakožto formální podmět by tato skupina slov měla vlastně stát na začátku věty; zavedením anticipačního *it* je možno ji odtud odklidit a neporušit tím formální zvyklosti anglické věty. Věta se tak zajímavě přizpůsobuje ostatním větám komentovaného odstavce. Český překlad užívá protějšku *pouze být s ní* na začátku linie, i když na začátku linie, kterou tvoří věta vedlejší.

Neméně pozoruhodné jsou věty začínající s *there*. Citujeme je zase v kontextu.

9. He was coming at Christmas for five days. There had never been such preparations. Paul and Arthur scoured the land for holly and evergreens. Annie made the pretty paper hoops in the old-fashioned way. And there was unheard-of extravagance in the larder. Mrs. Morel made a big and magnificent cake. — 89.32.
Měl přijít o vánocích na pět dní. Nikdy se ještě nekonaly takové přípravy. Pavel a Artur pátrali v celém okolí po cesmínech a zimostrázích. Anička vyrobila po starodávnu papírové řetězy. Špiže byla zásobena s neslýchanou marnotratností. Paní Morelová upekla veliký nádherný koláč. — 104.16.

Z citovaného kontextu je jasné, že i věty s *there* snižují výpovědní dynamičnost začátku linie a přizpůsobují se tak ostatním větným začátkům v kontextu. Zvláště nápadné jsou protějšky *nikdy—there*, ale patrný je i rozdíl v protějšcích *there—špiže*. V obou případech jde v angličtině o začátky se značně sníženou, ba téměř nulovou výpovědní dynamičností. *There* je přece významově tak slabé, že ani na podmět neodkazuje, nýbrž jen zaplňuje jeho místo. Dodejme ještě, že základy *Paul, Arthur, Annie* jsou jména dětí paní Morelové. Čtenáři jsou velmi dobře známa a jejich výpovědní dynamičnost je proto s hlediska dané aktuální situace rovněž velmi slabá.

Jsmo přesvědčeni, že podrobnější zkoumání může ukázat na další anglické typy začátků, které jeví menší výpovědní dynamičnost než jejich české protějšky. V těchto poznámkách chceme upozornit ještě na jeden typ, který považujeme za velmi důležitý. Jde o věty záporové, ať už mají platnost obecnou či částečnou. Jak ukazuje náš materiál, upouští tu angličtina často proti češtině od toho, aby záporovou složku stavěla na první místo. Tento jev značně snižuje výpovědní dynamičnost začátku aktuálních linií, neboť záporová složka je element výpovědně silně dynamický: vždyť zpravidla je třeba ji označit za vlastní jádro výpovědi. Naše tvrzení ilustrují jednak doklady už zde citované (viz doklad č. 1 a 9), jednak dva doklady nové (č. 10 a 11).

10. He had no grit, she said bitterly to herself. — 20.41.
Nemá trochu vytrvalosti, řekla si hořce. — 22.20.
11. She injured and hurt and scarred herself, but she lost none of her worth. — 23.4.
Sama si tím ubližovala, zraňovala se a rozdírala, ale neutrpěla na své důstojnosti. — 25.4.

Šlo nám jen o to, ukázat na celkovou menší výpovědní dynamičnost začátku těch anglických vět, které v našem materiálu začínají základovým, t. j. thematickým, podmětem. Nemůžeme se proto podrobně zabývat otázkami, které tu vyvstaly. Tak by nebylo jistě nezajímavé prozkoumat s hlediska aktuálního členění problém t. zv. possessivního genitivu, anticipačního *it*, vazeb s *there* i aktuálního členění anglických vět záporových. V odborné literatuře najdeme s tohoto hlediska o těchto otázkách roztroušeny cenné postřehy. Pokud víme, nebylo však ani o jednom z těchto problémů pojednáno s hlediska aktuálního členění soustavně.

III

V další kapitole svých poznámek chceme upozornit na to, že se ve větách, které zkoumáme, často k základu o slabé výpovědní dynamičnosti těsně připojují složky, jejichž výpovědní dynamičnost je rovněž velmi slabá, i když je o něco silnější než dynamičnost předcházejícího základu. O jaké složky tu běží? Vysvětlení podá následující úvaha. Analytický charakter angličtiny způsobuje, že tvary t. zv. sloves obsahových jsou ve své většině tvary opisnými. Tyto tvary, jak známo, se skládají z tvaru nebo tvarů slovesa pomocného a tvaru slovesa obsahového. A jsou to právě tvary slovesa pomocného, které následují těsně za základem jako významové složky malé dynamičnosti. Upozorníme tu na skutečnost, že ve velké většině případů jsou tyto složky více méně schopny samostatně udávat čas, tlumočit časové zařazení děje, který se tak či onak týká základu. Tak v příkladech *He will read letters*, *He was reading letters* časové zařazení obstarávají *will* a *was*. Čeština nenaznačuje časové zařazení samostatným slovem; vždyť i na př. tvar *bude* v *Bude číst dopisy* udává vedle zařazení časového i složku základovou (srov. -e v *bude* proti -eš v *budeš*, -ou v *budou* atd.). Není bez zajímavosti, že spolu se složkami, které v angličtině udávají časové zařazení, stojí t. zv. neurčitá adverbia časová typu *often*, *sometimes* atp. Tato adverbia nesporně časové zařazení kvalifikují, udávající jistou kolikost děje (*She was often reading letters*). Dodejme, že tyto přechodové časové složky se spolu se základem sdružují v úsek aktuální linie, o němž lze říci, že připravuje půdu výpovědně dynamičtějším složkám výpovědi. V češtině, jak ještě uvidíme, nelze o takové sdruženosti složek v jistý úsek linie dobře mluvit. Připomeňme, že do těchto posic za podmětem a před tvarem slovesa obsahového, resp. jde-li o sloveso sponové, do posic mezi podmětem a doplňkem sponového slovesa, může angličtina stavět i složky modální (*She may have read the letter*), adverbia hodnotící (*She may naturally have read the letter*)³, zápornku (*She does not often read letters*) atp. V uvedených posicích mezi podmětem a tvarem slovesa obsahového (resp. jde-li o sloveso sponové, mezi podmětem a doplňkem sponového slovesa) mohou se tedy sdružit ty významové složky (viz poslední případ!), které společně udávají jakési významové „ladění“ celé věty, a to „ladění“ nejen časové, modální, ale také kladné či záporné a j. Ovšem jde tu o tendence, nikoliv o železná pravidla.

Bylo by jistě zajímavé podat rozbor složek právě popsaného úseku s hlediska aktuálního členění. Zjistili bychom, že tento úsek může obsahovat vedle složek přechodových i složky jádrové (viz na př. výše naši poznámku o jádrovosti zápornky). Pro nedostatek místa však zase omezíme svá pozorování na typ, který se v našem materiálu vyskytoval nejčastěji. Než tak učiníme, chtěli bychom však důrazně varovat před závěrem, že jisté gramatické členy musí mít jistý úkol v aktuální linii. K tomuto závěru by mohlo vésti přecenění skutečnosti, že styčné body mezi gramatickou stavbou a aktuálním členěním tu jistě jsou (srovnej na př. základovost podmětu v angličtině). Posledním rozhodčím však zůstává aktuální situace. Tak na př. i zájmný podmět, který obvykle mívá mizivou výpovědní dynamičnost, může se za jisté aktuální situace stát složkou o maximální výpovědní dynamičnosti. Tak je tomu na př. v tomto případě: *I am writing letters* (*,not he*), v němž začáteční *I* je nesporně vlastním jádrem, tedy složkou o maximální výpovědní dynamičnosti. Atď.

Vraťme se zase k dokladům ze svého materiálu. Našli jsme v něm hodně případů, kdy složka udávající časové zařazení vytváří spolu se základem v aktuální linii úsek, jehož výpovědní dynamičnost je velmi malá a jenž skutečně jen „při-

pravuje půdu“ pro vlastní sdělení. Čeština přípravný úsek tohoto druhu obyčejně nevytváří. Případy takových přípravných úseků v anglické větě jsou zvláště nápadné tehdy, když je jádrem výpovědi prvek nominální, jako tomu je v následujících třech dokladech.

12. The young wife was silent. — 19.34.
Mladá žena se odmíkla. — 21.1.
13. She made much of the child, and the father was jealous. — 20.37.
Dítě jí bylo nade všecko, a otec žárlil. — 22.15.
14. Authority was hateful to him, therefore he could only abuse the pit-managers. — 23.17.
Autorita se mu protivila, a proto dovedl mluvit o závodním správci jenom neuctivě. — 25.18.

Anglické podměty (základy) a tvary slovesa *to be* (složky přechodové) opravdu „připravují půdu“, neboť slova *silent*, *jealous*, *hateful* neobsahují žádnou jinou významovou složku než jádrovou. České jádrové protějšky zato obsahují jak složky základové, tak složky přechodové. Anglická jádra působí svou výraznou vyděleností.

Důležitý rozdíl mezi anglickou a českou aktuální linií je dán tím, že úkol časově zařadit vlastní sdělení převzala slovesa, jež jsou sice považována za obsahová, která však jsou pro svou širokou uplatnitelnost — zvláště s nominálními prvky — významově velmi neurčitá. Podívejme se na dokl. č. 15 a 16.

15. Her words came clean and ringing. — 16.38.
Její slova vyzněla zřetelně a zvonivě. — 17.16.
16. He never saved a penny, and he gave his wife no opportunity of saving; ... — 24.30.
Nikdy neušetřil ani penny, a nikdy nedopřál ženě příležitosti, aby mohla něco ušetřit; ... — 27.6.

Česká slova *vyzníti* a *dopřáti* jsou jistě významově hutnější než jejich anglické protějšky *come* and *give*. Tím, že slovesa *give* and *come* v citovaných větách zcela zjevně přebírají úkol časového zařazení obsahu výpovědi, dostávají se do toho úseku aktuální linie, který „připravuje půdu“ dynamičtějším složkám výpovědi. To ovšem znamená, že anglická aktuální linie ve větách daného typu obsahuje další místa, jež jeví slabší výpovědní dynamičnost než jim odpovídající místa aktuální linie české. Anglická jádra (*clean and ringing*, *no opportunity*) zato opět vystupují do popředí, opět se z linie jakoby výrazně vydělují.

O malé výpovědní dynamičnosti sloves typu *come* and *give*, t. j. sloves široké obsahové uplatnitelnosti, svědčí to, že se mohou v textu vyskytnout i několikrát za sebou, aniž tím čtenáře ruší. Na jedné a téže stránce našeho materiálu čteme tyto úryvky.

17. But he was a master of skittles and dominoes. He took a challenge from a Newark man, on skittles. All the men in the old, long bar took sides, betting either one way or the other. Morel took off his coat. Jerry held the hat containing the money. — 27.10.
Ale byl mistrem v kuželkách a dominu. Přijal výzvu ke hře v kuželky od jednoho muže z Newarku. Všichni muži v dlouhém starém lokále se rozdělili na dvě strany, sázejíce na jednoho nebo druhého. Morel svlékl kabát. Jerry držel klobouk obsahující peníze sázky. — 30.15.
18. The children were put to bed at seven o'clock. Then she worked awhile. When Walter Morel and Jerry arrived at Bestwood they felt a load off their minds; a railway journey no longer impended, so they could put the finishing touches to a glorious day. They entered the Nelson with the satisfaction of returned travellers.
The next day was a work-day, and the thought of it put a damper on the men's spirits. Most of them, moreover, had spent their money. — 27.38
Děti byly uloženy k spánku v sedm hodin. Matka pak chvíli pracovala.
Když Walter Morel a Jerry přijeli do Bestwoodu, jakoby jim spadlo břímě s myslí; odbyli si již cestu po železnici, mohli tedy v klidu oslaviti konec nádherného dne. Zašli k „Nelsonovi“ s hrdoostí vrátivších se cestovatelů.

Myšlenka, že příští den se půjde do práce, zchladila náladu mužů. Většina z nich nadto utratila, co měla. — 31.11

V prvním případě čteme třikrát tvar *took*, v druhém třikrát tvar *put*. Jak ukazují české překlady, užívá čeština různých sloves. *Put* a *took* jsou tu významově tak oslabená, že, jak máme za to, jejich opakování čtenáře neruší. Čtenář je pravděpodobně vnímá hlavně jako nástroje časového zařazení a pozornost je zcela soustředěna na výpovědně dynamičtější prvky, jimž „připravují půdu“.

Pro nedostatek místa nemůžeme již citovat další doklady. Pravý zlatý důl na doklady popsaného typu, citované z nejrůznějších autorů, je práce G. Kirchnera, *Die zehn Hauptverben des Englischen* (Niemayer, Halle 1952). V této studii jde o tato slovesa: *to be, to come, to do, to get, to give, to go, to have, to make, to put, to take*. Naše pozorování ovšem platí i o celé řadě sloves jiných. Uvedme aspoň některá, j. *to become, to feel, to grow, to keep, to lie, to look, to play, to seem, to stand, to taste* a j. Snad jsme podali dostatečný důkaz, že ve větách zkoumaného typu je aktuální linie anglická proti české výpovědně méně dynamická nejen v složkách základových, ale i v složkách přechodových. Tato okolnost ovšem souvisí zřetelně s malou dějovostí anglického slovesa a vůbec s tendencí angličtiny k nominálnímu vyjadřování.

Povšimněme si dále vztahu mezi anglickou tendencí k nominálnímu vyjadřování a anglickou aktuální linií! I zběžné srovnání poměrů anglických s odpovídajícími poměry českými vede k zajímavým závěrům. Základní charakter tohoto vztahu pomůže zase osvětlit úloha významově slabého úseku, o kterém jsme tu výše hovořili a který je v angličtině tvořen základem a po něm následujícími složkami přechodovými.

Vyjďeme z několika konkrétních dokladů, kterými ovšem nelze plně vystihnout ono bohatství případů, které poskytuje náš materiál. Komentujme nejdřív dokl. 19.

19. In her person she was rather small and delicate, with a large brow, and dropping bunches of brown silk curls. — 15.39

Byla spíše malé a útlé postavy, měla veliké čelo, kolem něhož splývaly hedvábné hnědé kadeře. — 16.4

Proti třem českým určitým slovesům má angličtina jen jedno. Všimněme si, že přítomnost každého z tří českých sloves vyvolává zvláštní aktuální linii. Všechna tři slovesa obsahují přechodový prvek časového zařazení (morfém *-l-*). Slovesa *byla* a *měla* obsahují kromě toho i složku základovou (morfém *-a*). Všechna tři slovesa lze pak hodnotit jako přechodové složky mezi základem a jádrem. (Jádra jsou tato: *malé a útlé postavy, veliké čelo, hedvábné hnědé kadeře*). Za základ poslední linie je pak možno považovat slova *kolem něhož*. Anglická věta vyjadřuje časové zařazení jen jednou, a to slovesem *was*, které stojí za základovými složkami *In her person*¹⁰ *she*. Za *was* pak následují složky jádrové bez jakéhokoli přerušení složkami jinými. Z uvedených skutečností vyplývá, že proti třem liniím českým má angličtina jen linii jednu. Jde tu o jakési zkompatnění linií či linie. Jak ukáží ještě další doklady, zkompatnění, kompaktnost linie vynikne zvláště tam, kde angličtina na rozdíl od češtiny nevyjadřuje přesné časové zařazení a kde tedy chybí onen úsek o slabé výpovědní dynamičnosti, jež tvoří přesné časové zařazení s vlastním základem. (Touto formulací vylučujeme jistá časová zařazení relativní, která mohou být vyjádřena infinitivy, přechodníky a gerundií. Taková časová zařazení nepřispívají k vytvoření nové linie. Srov. na př. *I am sorry to hurt you, I was sorry to hurt you*, kde infinitivy naznačují současnost, tedy relativní časové zařazení, přesné časové zařazení pak je dáno tvary *am* a *was*.)

Uvedme ještě dva další doklady. Nedostatek místa nám však už nedovoluje podat tak podrobné komentáře, jak bychom si přáli.

20. Gertrude Coppard watched the young miner as he danced, a certain subtle exultation like glamour in his movement, and his face the flower of his body, ruddy, with tumbled black hair, and laughing alike whatever partner he bowed above. — 16.11
Gertruda Coppardová pozorovala mladého havíře, jak tančí, jakoby skrytý jásos provítával v jeho pohybech, jeho černých vlasech a v tváři, růžovoučkém květu jeho těla, která se usmívala stejně, necht se skláněl nad kteroukoli tanečnicí. — 16.22

Slova *Gertrude Coppard watched the young miner as he danced* jsou základem, a to základem o velmi slabé výpovědní dynamičnosti, neboť o tom, že Gertruda Coppardová havíře pozorovala, jak tančí, se dovídáme o čtyři řádky výše v téměř odstavci. (*She watched him. He danced well, as if it were natural and joyous to him to dance.* — 16. 8). Na tomto základě pak opravdu kompaktně vystupují jádrové prvky vyjádřené nominálními vazbami: *a certain subtle exultation like glamour, the flower . . . , ruddy, with tumbled black hair and laughing alike*. Je pozoruhodné, jak mnoho složek tu angličtina dostává do jádra díky zkompaktnění linie nominálními vazbami. Je zajímavé, že nejdynamičtější jádrový prvek *glamour* je tlumočen českým slovesem *provítával*, které je jen složkou přechodovou k jádru *skrytý jásos*. Slova *v růžovoučkém květu jeho těla* pak také nemají onu dynamickou údernost anglického protějšku, neboť v českém překladu působí téměř jako vsuvková aposice za slovy *v tváři*, která rozhodně nejeví stejnou výpovědní dynamičnost jako jádro *skrytý jásos*.

21. And she went slowly away with her little girl, whilst her son stood watching her, cut to the heart to let her go, and yet unable to leave the wakes. — 11. 1
A odešla zvolna i s dceruškou a hoch zůstal stát, dívaje se za ní. Rozdíralo mu srdce, že s ní nejde, ale nemohl se ještě odřeknout pouti. — 9.34

Jde nám o druhou část dokladu, začínající spojkou *whilst*. Po *stood*, které je významově jistě slabší než český protějšek *zůstal stát*, následují jádra *watching, cut to the heart, unable to leave*. *Stood* přitom časově zařazuje všechna tato jádra. V češtině naproti tomu je každé jádro časově zařadeno zvlášť a vyskytuje se vždy v plně rozvinuté aktuální linii.

Pokusme se alespoň o stručné zhodnocení toho, co jsme právě zjistili. Na začátku těchto poznámek jsme konstatovali v svém anglickém materiálu tendenci zahajovat linii, na jejímž začátku stojí základ, s co nejmenší výpovědní dynamičností. Konstatovali jsme dokonce tendenci, aby po dynamicky slabém základu stály i dynamicky slabé složky přechodové. V právě zkoumaných dokladech jsme však zjistili tendenci, která takové slabé prvky vypouští. Vypouští přesné časové zařadění, rušíc tak dynamicky slabý úsek, jež toto zařadění tvoří se základem, a vede tak k zkompaktnění aktuální linie. Na jedné straně se tedy v aktuální linii zkoumaných vět buduje úsek o slabé výpovědní dynamičnosti, zatím co na druhé straně vzniká úsek o výpovědní dynamičnosti poměrně velmi silné. Máme za to, že se tu uskutečňuje jistá rovnováha ve výpovědní dynamičnosti.

Viděli jsme dále, že zkompaktnění linie v angličtině podporují anglické nominální tendence. Zkompaktňování aktuální linie je tedy podporováno snahou vytvářet komplexní kondensace,¹¹ jak na ně upozornil V. Mathesius¹² a nejnověji J. Vachek,¹¹ a J. Nosek.¹³ Jen na okraj poznamenejme, že úmyslně nezavádíme do své terminologie aktuálního členění termín „komplexní kondensace“. Podobně jako termíny „podmět“ a „přísudek“, tak i termín „komplexní kondensace“ jsou termíny rozboru gramatického, nikoli významového. Jak jsme již uvedli, mohou být mezi složkami aktuální linie a formami gramatickými

i poměrně rozsáhlé styčné plochy (viz na př. základovost anglického podmětu, přechodovost pomocných slovesných tvarů atp.), přece však nelze mezi oběma jevy klásti rovnítko. Je nutno je přesně rozlišovat. Je to třeba už v zájmu zkoumání vztahů mezi větnou stavbou gramatickou a větnou stavbou významovou, t. j. aktuální linií. Proto vedle termínů „základ“, „jádro“, užíváme i termínu „kompaktnost“.

Dodejme ještě, že češtině brání v zkompaktnění linie dějovost českého slovesa určitého. Na tuto dějovost upozornil rovněž J. Vachek,¹⁴ který ji — také s hlediska historického vývoje — postavil do kontrastu s oslabenou dějovostí anglického slovesa určitého a ukázal, jak tato silná dějovost v češtině brání příliš hojnému vytváření komplexních kondensací. S hlediska aktuálního členění se nám silná dějovost českého slovesa určitého jeví na př. v tom, že syntetický český slovesný tvar může být interpretován jako úplná linie aktuálního členění. Srovnajme české *Onemocněla* s anglickým *She fell ill*. Český tvar obsahuje jak složku základovou (-a), tak přechodovou (časové zařazení tlumočené morfémem -l-) i jádrovou (zbytek slova), je tedy významově vpravdě nabitý. Analytický charakter angličtiny zato složky linie osamostatňuje, což zase vede jak jsme ukázali, k výraznému vydělení jádrové složky.

IV

V závěrečné části svých vývodů bychom se rádi ještě jednou vrátili k vlastnímu základu stojícímu na začátku linie. Chceme přidat poznámku o adverbialním větném členu, a to o takovém, který jej předchází jako složka základová. Výpovědní dynamičnost takového adverbialního větného členu bývá o něco silnější než výpovědní dynamičnost vlastního základu. Tento o celkem málo vyšší stupeň výpovědní dynamičnosti se může zajímavě uplatnit v kontextu, za podmínek, které vysvitnou z dalšího výkladu. Jde o tento případ. Linie vět v jistém úseku textu pravidelně začínají vlastním základem. Takový začátek linie se tím stává pro daný úsek textu jevem bezpříznakovým. Příznakově potom působí na začátku linie prvek výpovědně dynamičtější. Uvedme konkrétní doklad. Na str. 15 našeho materiálu autor vypráví o mladých letech hrdinky románu paní Morelové. Věty jsou napařád stavěny tak, že začínají vlastním základem. Jako jisté předznamenání pro celý odstavec pak působí, objeví-li se na začátku jednoho odstavce adverbialní určení *At twenty*, na začátku jiného *When she was twenty-three years old* a na začátku dalšího *In her person*. Citujeme aspoň poslední z uvedených odstavců v jeho úplnosti.

22. In her person she was rather small and delicate, with a large brow, and dropping bunches of brown silk curls. Her blue eyes were very straight, honest and searching. She had the beautiful hands of the Coppards. Her dress was always subdued. She wore dark blue silk, with a peculiar silver chain of silver scallops. This, and a heavy brooch of twisted gold, was her only ornament. She was still perfectly intact, deeply religious, and full of beautiful candour. — 15.39.

Byla spíše malá a útlá postava, měla veliké čelo, kolem něhož splývaly hedvábné hnědé kadeře. Pohled jejich modrých očí byl přímý, poctivý a pronikavý. Měla krásné ruce jako všichni Coppardové. Šatila se vždy nenápadně. Odívala se v tmavomodré hedvábné a nosila zvláštní stříbrný řetízek se články v podobě mušlíček. Ten řetízek a těžká sponka z krouceného zlata byly jejími jedinými šperky. Byla dosud naprosto neporušená, hluboce zbožná a veskrze krásně upřímná. — 16.4

Linie všech vět kromě úvodní důsledně začínají v citovaném odstavci složkou o nejmenší výpovědní dynamičnosti; začínají takto: *Her, She, Her, She, This, She*. Uvedme ještě, že kromě jediné, totiž věty začínající s *This*, jsou všechny

tyto vlastní základy významově spjaty nejen s vlastním základem první věty daného odstavce (*She*), ale i s vlastními základy vět odstavce předcházejícího, které rovněž kromě jediné výjimky (*This*) znějí *she* a o nichž lze také s jistou výhradou prohlásiti, že stojí na začátku věty. Snad tyto uvedené okolnosti dost zřetelně podtrhly příznakové postavení slov *In her person*, která, abychom tak řekli, významově předznamenávají daný odstavec. Poznamenejme ještě, že předcházející odstavec jednal o duševních vlastnostech hrdinky románu, kdežto odstavce zde komentovaný o jejím osobním zjevu. Český překlad příslušný odstavec „nepředznamenává“. Lze se snad právem ptáti, zdali by české „předznamenání“ bylo tak působivé jako anglické. Aktuální linie české nemohou totiž dosáhnout ani oné významové sepjatosti vlastních základů, ani jejich slabé výpovědní dynamičnosti, což jsou předpoklady pro úspěšný kontrast vlastních základů s popsaným významovým předznamenáním. Takový kontrast se ovšem i v angličtině může objevit jen ve vhodném kontextu.

Takový vhodný kontext je na př. v anglické versi dokladu č. 8 na str. 98. Ukázali jsme již (tamtéž), že všechny anglické věty mají za vlastní základy zájmena. Kromě dvou případů tyto vlastní základy stojí na začátku věty, a tak způsobují, že výpovědní dynamičnost větného začátku je velmi slabá. V kontrastu k těmto slabým začátkům pak stojí ony dva začátky, které začínají složkami o silnější výpovědní dynamičnosti (*Sometimes, when she herself wearied of love talk, . . .*¹⁵ a *Sometimes . . .*). Oba tyto začátky působí jako významová předznamenání. Každý z nich předznamenává a uvádí po jedné situaci ze života manželů Morelových.

Ve světle toho, co bylo řečeno o slabých základových větných začátcích, lze dobře pochopiti i působivost vět, která je dána rozdílem ve výpovědní dynamičnosti samých základů. Pro nedostatek místa uveďme alespoň jeden doklad, který citujeme v nejužším kontextu.

23. Gertrude herself was rather contemptuous of dancing; she had not the slightest inclination towards that accomplishment, and never learnt even a Roger de Coverley. She was a puritan, like her father, highminded, and really stern. Therefore the dusty golden softness of this man's sensuous flame of life, that flowed off his flesh like the flame from a candle, not baffled and gripped into incandescence by thought and spirit as her life was, seemed to her something wonderful, beyond her. — 16.23

Gertruda sama jaksi opovrhovala tancem; neměla nejmenší touhy po této dovednosti a nenaučila se tančiti ani Sir Roger. Byla puritánka jako její otec, povznesená a přísně zdržlivá. Avšak z těla toho muže se linul smyslný plamen života, jako vzhází plamen ze svíčky. Byl to plamen temný, zlatově měkký, nepotlačovaný a nepročištěný v světelnost, jako tomu bylo u ní. A to se jí zdálo čímsi nádherným, čímsi nad její dosah. — 16.35.

Všimněme si v anglické versi uvedeného dokladu poslední věty, která je zároveň poslední větou dlouhého odstavce, jehož konec citujeme. Všechny věty daného anglického odstavce kromě věty poslední začínají dynamicky slabými základy, které jsou nadto ve velkém procentu případů spojeny s dynamicky slabými členy přechodovými. S těmito základy stojí ve velmi výrazném kontrastu základ věty poslední. V zásadě netlumočí nic nového, opakuje věci z předchozích vět odstavce známé, činí tak však poměrně významově hutnou metaforou, čímž zvyšuje svou výpovědní dynamičnost, a tak nápadně kontrastuje s ostatními základy, jejichž výpovědní dynamičnost je poměrně velmi slabá. Poslední věta se tak stává nadměru působivým akordem, jehož účinnost je zvýšena i tím, že myšlenka tlumočená jádrem se podává ve dvou souřadných obměnách (*something wonderful, beyond [her]*).

V

Končíme své poznámky. Snažili jsme se v nich ukázat na užitečnost toho, co jsme nazvali podrobným rozbořem aktuálního členění. Omezili jsme svá pozorování na větný typ, který byl v našem anglickém materiálu nejhojnější, na typ, v němž je podmět zároveň základem. Snažili jsme se pak ukázat na některé charakteristické rysy, které se mohou na tomto druhu anglické věty projevat. V svém materiálu jsme zjistili, že v angličtině může za jistých okolností docházet mezi gramatickou a významovou stavbou věty k takové souhře, která bez pronikavých změn slovosledných upoutává čtenářovu pozornost na prvky jádrové (vzpomeňme si na výrazné vydělování jádra a zkompaktnování linie) nebo zatačuje do pozadí prvky základové (vzpomeňme, jakou důležitost může mít základ u slabé výpovědní dynamičnosti při kontrastu). Opírajíce se o tato zjištění, klademe několik otázek. Do jaké míry můžeme naznačenou souhru mezi gramatickou a významovou stavbou označit za jev v angličtině obecně platný? Projevuje se i u jiných větných typů, o nichž jsme v svých poznámkách nehovořili? Jak se na př. projevuje v systému angličtiny vztah vět, jejichž aktuální linie začíná základem, k větám, jejichž linie začíná jádrem?¹⁶ Tážeme se — a tuto otázku považujeme za nejdůležitější —, do jaké míry může naznačená souhra mezi gramatickou a významovou stavbou nahradit angličtině možnosti, které jiným jazykům, na př. češtině a ruštině, dává plastický slovosled? Domníváme se, že tato otázka stojí za řešení. Konečné řešení celého problému musí ovšem přihlížet i k zvukové stavbě věty, t. j. k linii dynamické, rytmické a melodické, a osvětlit souhru všech činitelů i v perspektivě historické.*

POZNÁMKY

¹ O anglickém slovosledu existuje bohatá literatura. Z V. Mathesiusu vycházíme proto, že objevně načrtl hierarchii anglických slovosledných činitelů. Rozřešení úkolů, které z jeho zjištění vyplývají, by jistě cenným způsobem přispělo k lepšímu poznání gramatické stavby angličtiny. Z literatury o anglickém slovosledu viz na př. Mathesiusovy *Studie k dějinám anglického slovosledu* ve *Věstníku České Akademie*, roč. 16/1907, 17/1908, 18/1909 a 19/1910, které podávají kritické zhodnocení mnohých starších důležitých prací. Další odkazy na novější slovosledné práce, zvláště Mathesiusovy, viz ještě v cit. článku *Ze srovnávacích studií slovosledných*. Cennou bibliografii prací o slovosledu indoevropských jazyků (včetně angličtiny) podávají na př. příspěvky E. Schwentnera (*Bibliographie zur indogermanischen Wortstellung 1823—1923, Wörter und Sachen* 8/1923, str. 179—183 a *Bibliographie zur indogermanischen Wortstellung 1823—1923. Nachträge. Bibliographie der Jahre 1924—1925*, tamtéž, 9/1924, str. 194—195) a F. Maurera (*Zur Bibliographie zur indogermanischen Wortstellung*, tamtéž, 9/1924, str. 195—196). Viz také B. A. Il'jiš, *Sovremennyyj anglijskij jazyk*, 2. vyd., Moskva 1948, str. 35—49. Atd., atd.

² Viz B. Trnka, *Kvantitativní lingvistika, Časopis pro moderní filologii* 34/1951, str. 66 až 74.

³ Jsme si vědomi, že slovo „linie“ není zcela vyhovující. Příliš připomíná jednoduchou čarovitost, která graficky nedovede dost dobře vyjádřit stupeň oné významové závažnosti větných složek, o níž vzápětí promluvíme. Snad by se lépe hodil termín „trasa“. Tento výraz je však poměrně neobvyklý a termínu „linie“ se nadto užívá v spojeních „melodická linie věty“, „dynamická linie věty“. Úmyslně se tu proto těmto spojením přizpůsobujeme.

⁴ Na př. v článku *O tak zvaném aktuálním členění věty, Slovo a slovesnost* 5/1939, str. 173n. mluví Mathesius ještě o „východišti výpovědi“ a „jádro výpovědi“. V cit. článku *Ze srovnávacích studií slovosledných* užívá však již termínů „základ výpovědi“ a „jádro výpovědi“. Tyto termíny volí i učebnice češtiny vypracované za vedení akad. B. Havráňka. (Viz na př. *Učebnice jazyka českého pro III. třídu gymnasií a vyšších odborných škol*, Státní pedagogické nakladatelství 1952, str. 11, jejímiž autoři jsou J. V. Bečka, Ed. Čech, Fr. Daneš, A. Jedlička, J. Mrázek.)

⁵ Odkazy za doklady označují stránku a řádek, kde citovaný doklad začíná. Vydání, z kterých jsou doklady citovány, uvádíme na str. 93.

⁶ Viz na př. V. Mathesius, *Několik poznámek k funkci podmětu v moderní angličtině, Časopis pro moderní filologii* 10/1924, str. 244 n.

⁷ Podobně skutečnost, že slova *osoba* i *zahrádka* jsou feminina, způsobuje, že v citovaném dokladu zájmeno *terdí* neodkazuje jednoznačně na slovo *osoba*. U odpovídajících mu angl. *as* podobné nebezpečí nevzniká, což v daném případě ovšem není dáno anglickými poměry rodovými, ale tím, že slova *same* a *as* tvoří frazeologickou dvojici. Český překlad by tedy bylo potřeba přestylovat.

⁸ Viz J. Vachek, *Notes on the „Possessive Case“*, *Philologica* 7/1955, str. 11—15.

⁹ Hodnotící adverbium podle V. Mathesiusa (viz cit. článek *Ze srovnávacích studií slovoledných* str. 189) vyjadřuje postoj mluvčího k obsahu věty soustředěnému v přísudku. Kdyby adverbium *naturally* stálo za *letters*, změnilo by se v adverbium popisné, t. j. takové, které podle V. Mathesiusa (tamtéž) přímo kvalifikuje děj slovesa. — Viz také H. E. Palmer, *A Grammar of Spoken English*, 1. vyd., Cambridge 1924, § 336.

¹⁰ S hlediska podrobného rozboru základu je ovšem *In her person* významově závažnější než *she*. K tomuto jevu se ještě vrátíme na str. 102 n.

¹¹ Termín J. Vachka. Viz jeho stať *Some Thoughts on the So-Called Complex Condensations in Modern English* v *Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university* 4-A/1955, str. 63—77.

¹² V netištěných universitních přednáškách.

¹³ J. Nosek, *Několik poznámek k polovětným vazbám v angličtině XVII. století*. *Acta Universitatis Carolinae* 1954, 7 (*Philologica et historica*), str. 23—36.

¹⁴ Viz zde již citovanou stať v pozn. 11.

¹⁵ Vedlejší věta tu vlastně tvoří vedlejší aktuální linii. To ovšem nemění nic na skutečnosti, že před vlastním základem hlavní věty předchází složky celkově výpovědně dynamičtější.

¹⁶ Nepochybujeme o tom, že by zkoumání těchto vztahů ukázalo na př. na zajímavé rozdíly mezi češtinou a angličtinou, pokud jde o prostředky t. zv. subjektivního a objektivního pořádku.

* Rukopis tohoto článku byl odevzdán do tisku v březnu 1955. — Red.

ЗАМЕЧАНИЯ О ПРОБЛЕМАТИКЕ ПОРЯДКА СЛОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНЕНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Автор исследует вопрос (начатый покойным проф. В. Матезиусом), как проявляется принцип актуального членения предложения в английском порядке слов и какого отношения этого фактора к принципу грамматическому.

В отличие от формального (грамматического) членения, которое определяет члены предложения (подлежащее, сказуемое и т. д.), актуальное членение предложения анализирует семантическую конструкцию предложения, а именно по отношению к конкретному актуальному положению. С точки зрения этого актуального положения можно обозначить те элементы, которые выражают действительность известную, или же такую, которая подразумевается за основу высказывания, те же элементы, которые обозначают собственное содержание высказывания, и, следовательно, обозначающие что-либо новое — за ядро высказывания. Переход между этими элементами образуют элементы переходные. С точки зрения конкретного актуального положения наименее динамичным по отношению к высказыванию является собственная основа (которая никоим образом не обогащает высказывания, не развивает, „не толкает вперед“), самым динамичным по отношению к высказыванию является собственное ядро (выражающее самый ответственный момент высказывания). Вообще говоря, между нулевой динамичностью собственной основы и максимальной динамичностью собственного ядра существует богатейшая шкала оттенков динамичности высказывания.

Автор разобрал вышеуказанным методом 400 английских повествовательных предложений (из I главы Д. Х. Лауренса *Sons and Lovers*) и сравнил их с чешскими соответствующими предложениями, анализированными подобным методом (перевод *Sons and Lovers*, З. Вангуры и Р. Веллека). В приведенной статье автор сооб-

щает о результатах своего сравнительного исследования, как он это провел на самом распространенном типе английских повествовательных предложений исследованного материала, т. е. на повествовательных предложениях, начинающихся подлежащим, являющимся, одновременно и основной высказывания. Важнейшими результатами этого исследования являются следующие:

1° С точки зрения конкретного актуального положения английские предложения исследуемого типа, начинаются элементами менее динамичными в отношении высказывания, имеющими в большей степени характер основы, чем соответствующие чешские предложения.

2° После слабого в динамическом отношении начала в исследуемом типе английских предложений часто непосредственно следуют мало динамичные переходные элементы высказывания (обычно в форме вспомогательных глаголов или в форме глаголов широкого семантического употребления, как например *to give*, *to put*, *to take* и т. д.), определяющие включение действия или состояния по времени, касающегося основы. Указанные элементы основы и переходные образуют в предложениях анализируемого типа сектор со слабой динамичностью высказывания, обычно не имеюм в чешском языке соответствующей формы. Это различие между английским и чешским языком дано аналитическим характером английского языка с одной стороны и синтетическим характером чешского языка с другой стороны.

3° Благодаря описанному сектору со слабой динамичностью высказывания, английский язык может в разбираемом типе предложений отчетливо выделить собственное ядро, если оно выражено именным элементом, употребленным в предложении, как самостоятельное слово, не содержащее в себе никаких относящихся к основе или же переходных морфем.

4° В отличие от чешского языка, английский тип предложения часто устраняет количество переходных элементов выражающих включение по времени, что способствует достижению большей компактности элементов ядра и ведет к их резкому выделению. Это явление находится в связи с сильной английской тенденцией образовывать именные комплексные конденсации (срав. И. Вахек, *Some Thoughts on the So-Called Complex Condensations in Modern English*, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university*, серия А, № 3, 1955, стр. 63—77.)

5° Благодаря тому, что предложения исследуемого типа образуют с одной стороны сектор со слабой динамичностью высказывания, а с другой стороны ставший более компактным сектор с сильной динамичностью высказывания, они достигают известного равновесия в динамичности высказывания. Это явление находится в связи с ослабленной динамичностью действия английского глагола (см. Вахек, там же).

Приведенные результаты обозначают, по всей вероятности, то, что взаимоотношение между грамматической и семантической конструкцией, в предложениях анализируемого типа может дать английскому языку те возможности, которые предоставляет чешскому языку пластический порядок слов. Разумеется, автор вполне сознает, что диапазон общего употребления указанных явлений и их место в английской системе могут установить только лишь дальнейшие исследования, которые анализировали бы условия и в других типах предложения и которые сохранили бы материал из разных авторов, из разных литературных жанров, а именно, материал взятый не только из современного языка, но также из разных исторических стадий языка. Кроме того нужно принять во внимание звуковое настроение предложения — т. е. линию его ударяемости, ритмическую и интонационную сторону.

Перевод: Е. Пухлякова

SOME NOTES ON THE PROBLEM OF ENGLISH WORD ORDER FROM THE POINT OF VIEW OF ACTUAL SENTENCE ANALYSIS

In the present article the author attempts a partial solution of the following problem suggested by the late Professor V. Mathesius: how much play is the principle of actual sentence analysis given in determining the order of words in an English sentence and in what relation does it stand to the grammatical structure of the English language?

Contrary to the formal sentence analysis, which is concerned with what is generally called parsing, actual sentence analysis examines the semantic structure of the sentence with regard to the

actual situation. Viewed thus, those sentence elements which convey something already known or something that may be taken for granted are referred to as the theme of the sentence, whereas those sentence elements which convey the new piece of information, as the statement of the sentence. Needless to say, the thematic elements are, in the given situation, less important, communicatively less dynamic (because contributing nothing or very little to the development of the discourse) than the statement elements. Elements belonging neither to the theme nor to the statement form a kind of transition. Between the comparatively least important element, the theme proper, and the comparatively most important element, the statement proper, a long gamut of degrees of varying importance, of varying communicative dynamism, may be observed.

Having applied the described analysis to 400 English declarative sentences (taken from Chapter One of D. H. Lawrence's *Sons and Lovers*) and having compared them with their Czech opposite numbers similarly analysed (taken from the Czech translation *Synové a milenci* by Z. Vančura and R. Wellek), the author reports the following results of his comparative examination carried out on the most frequent English declarative sentence type in his material, i. e. on the type which opens with a thematic subject (i. e. one functioning as a thematic element).

1. The examined English sentence type tends to place those elements first that, viewed in the light of the actual situation, are less important, weaker in communicative dynamism, i. e. more thematic, than those placed at the beginning of the corresponding sentence type in Czech.

2. Very often the weak thematic beginning may be followed by weak transitional elements (usually in the form of auxiliary verbs or in that of verbs of wide semantic applicability such as *give, put, take*, etc.) which indicate the time of the action or state concerning the theme. The theme, together with the immediately following time-indicators, may then form a section of the sentence which is comparatively weak in its communicative dynamism and as a rule has no counterpart in Czech. This is in connection with the analytic and synthetic characters of English and Czech respectively.

3. Provided the English sentence of the examined type contains the described weak section of comparatively little prominence, statement proper may be thrown into relief if it is expressed by means of a nominal element which stands in the sentence as a separate word devoid of thematic or transitional morphemes.

4. A comparison of English with Czech shows that the examined sentence type often limits the number of transitional time-indicators, thus cancelling the number of the described weak sections, with the result of compacting the arrangement of the communicatively more dynamic elements and of helping to throw them into prominence. This is usually due to the English use of nominal complex condensations (cf. J. Vachek, *Some Thoughts on the So-Called Complex Condensations in Modern English*, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university*, 1955 A 3, pp. 63–77.)

5. In the examined sentence type, the described weak section on the one hand and the just mentioned compacted section on the other may produce a certain balance in the communicative dynamism of the entire sentence. This is in connection with the weakened dynamism of the English verb (cf. Vachek, *ib.*).

The above stated results would seem to indicate that in the examined English sentence type the interplay between the grammatical and semantic structures makes up for the possibility of throwing statement elements into prominence through shifting them from one position to another (a possibility offered by the free word-order in Czech). Let us only recall the mutual relations between the analytic character of English and the English nominal tendencies on the one hand and the tendency of English to form the described weak and compacted sections in the examined sentence type on the other. The author is well aware, however, that the true value of the established facts and their place in the system of English can be ascertained only by extensive further research. Such research would have to cover a wide range of sentence types as they occur in texts of various periods and styles and would have to pay due attention to English rhythm, stress and intonation. The present notes are only a modest attempt to show the way.